

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

(3)

Παιδεία & Δημοκρατία

ΠΑΙΔΕΙΑ

Η «**παιδεία**» αποτελεί έναν όρο που γεννήθηκε (και εν τέλει παρέμεινε) στο πεδίο της ελληνικής γλώσσας

Μέσα σ' αυτήν προσέλαβε ένα πλήθος ερμηνειών που αφορούν κυρίως τη νεότητα, τη νεολαία, την ανατροφή των παιδιών, τη διδασκαλία, την εκπαίδευση και τη μόρφωση.

Επίσης σχετίστηκε και με την τιμωρία, την επιστήμη, ακόμα και την ...δενδροκομική

- Ως έννοια εμφανίστηκε για πρώτη φορά στον Αισχύλο και αφορούσε την ανατροφή (δηλ. την περιποίηση, την ανάπτυξη και το μέγάλωμα) των παιδιών

- Το εννοιολογικό αυτό περιεχόμενο άρχισε στη συνέχεια να διευρύνεται και στο τέλος να συμπεριλαμβάνει την ιδανική καλλιέργεια όχι μόνο του σώματος αλλά και της ψυχής

ΠΑΙΔΕΙΑ & Μόρφωση

- Η «παιδεία» συνδέθηκε στενά με μια έννοια που επίσης γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα και αφορούσε τη **μόρφωση**

Στην αρχαιοελληνική γλώσσα εξέφραζε:

- Τόσο τη **διάπλαση** ενός – «υλικού» κυρίως- στοιχείου, προκειμένου αυτό να μορφοποιηθεί / σχηματοποιηθεί, δηλ. να αποκτήσει μια εξωτερική εμφάνιση
- Όσο και την **ανάπλαση** (π.χ. η Κίρκη χαρακτηρίζεται ως «μορφώτρια» επειδή μετέτρεψε τους συντρόφους του Οδυσσέα από ανθρώπους σε γουρούνια)
- (για την ερμηνεία, την ιστορική διαδρομή αλλά και τα προβλήματα που εμπεριέχει η χρήση του όρου «Μόρφωση», βλ. Καρακατσάνη, *Φιλοσοφία της Παιδείας*, σ. 143-152)

ΠΑΙΔΕΙΑ

- Αντίθετα η παιδεία δεν περιορίζεται στο εξωτερικό περίβλημα (στη μορφή ή την όψη) αλλά αντίθετα επικεντρώνεται στον εσωτερικό κόσμο – δηλ. στην πνευματική και ψυχική καλλιέργεια του ανθρώπου

Προσέλαβε στην ελληνική αρχαιότητα έναν ιδιαίτερο και μοναδικό χαρακτήρα ο οποίος αποδίδεται πολύ δύσκολα μέσα από τη δυτικότροπη χρήση του όρου «Πολιτισμός»

ΠΑΙΔΕΙΑ

- Πολιτισμός: μια έννοια που για τους αρχαίους Έλληνες αφορούσε απλά και μόνο τη «δημόσια διοίκηση»
↓
- Η νεοελληνική του ερμηνεία οφείλεται στον Αδαμάντιο Κοραή (του προσέδωσε ένα περιεχόμενο αντίστοιχο με το υπόλοιπό του ευρωπαϊκού κόσμου)
↓
Αφορούσε όλα τα στοιχεία εκείνα που προσδιορίζουν την ιστορία, την εξέλιξη και εν τέλει τη φυσιογνωμία ενός έθνους

ΠΑΙΔΕΙΑ

Πιο συγκεκριμένα αφορούσε τον
συνδυασμό

Των επιτευγμάτων του υλικού τομέα
τεχνικός πολιτισμός / Civilization

με

Την καλλιέργεια των πνευματικών και
ψυχικών δυνάμεων του ατόμου
Πνευματικός πολιτισμός/ culture

Το συνδυαστικό αυτό εγχείρημα υπηρετήθηκε για πρώτη φορά από την
αρχαιοελληνική παιδεία

Συνέθεσε σε ένα ενιαίο σύνολο την πνευματική καλλιέργεια, τις τέχνες, τα
γράμματα, τις επιστήμες, την παράδοση και τις αξίες

ΠΑΙΔΕΙΑ

«Επί τέχνη» ή «επί παιδεία;»
(για επάγγελμα ή για παιδεία)

Το δίλλημα αυτό υποδηλώνει τη διαφοροποίηση ανάμεσα στην
πρακτική γνώση και τη γνώση ως καλλιέργεια

Οι αρχαίοι Έλληνες συνέδεσαν την παιδεία κυρίως με αυτό που
σήμερα ονομάζουμε κουλτούρα

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

- Στο **συλλογικό** πεδίο αφορά το αξιακό σύστημα που διέπει τις αντιλήψεις ενός λαού
- Στο **ατομικό** επίπεδο σχετίζεται με την προσωπικότητα του ανθρώπου

Οι αρχαίοι Έλληνες την εξέλαβαν με τον πλέον ευρύ και πολυσύνθετο τρόπο

Υπό την έννοια του **Πολίτη**

ΠΑΙΔΕΙΑ

- Ο Πολίτης αποτελούσε την πεμπτούσια του ανθρώπου
(δηλ. ενός ενεργού / υπεύθυνου / ενσυνείδητου Όντος)

Είχε παιδεία μόνο εφόσον
μετείχε στα κοινά

συμμετείχε μέσα από τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που σχετίζονταν με
την Πόλη

ΠΑΙΔΕΙΑ

- Θουκυδίδης, «Περικλέους Επιτάφιος»:
Μόνο εμείς θεωρούμε αυτόν, που δεν μετέχει καθόλου στα
πολιτικά, όχι φιλειρηνικό αλλά άχρηστο

«ιδιώτης»

(στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες η συγκεκριμένη λέξη διατηρεί το
αρχικό της νόημα)

Η ουσία του καθενός προκύπτει από την ποιότητα της
παρουσίας του μέσα στον κόσμο- δηλ. από την ίδια
του την **παιδεία** ...

ΠΑΙΔΕΙΑ

«... η παιδεία πρέπει να κορυφώνεται και να υποτάσσει όλες της τις ενέργειες σε ένα ιδανικό ανθρώπινης ζωής, σε κάτι που δημιουργεί η κοινωνική εξέλιξη, η ομαδική ζωή ορισμένου τόπου και καιρού, σαν μια απαίτηση του καλύτερου, σαν ένα όνειρο περιουσιαστικό και απολυτρωτικό, που σβήνει τις ασχήμιες των τωρινών και συμπληρώνει και μεγαλώνει τα καλά και τα ωραία» (Δημήτρης Γληνός, Το βασικό πρόβλημα της παιδείας)

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η γέννηση και η σημασία του ύψιστου
πολιτεύματος

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ:

γεννήθηκε πριν από 2500 περίπου χρόνια στην Αρχαία Αθήνα

Δήμος + κράτος

(2 λέξεις που προϋπήρχαν στα ομηρικά έπη αλλά μέχρι τότε δεν είχαν συνδεθεί)

Δήλωνε:

- Μια περιοχή, έναν λαό
- Το πλήθος των αμάχων οι οποίοι διαφοροποιούνταν από τους πολεμιστές

- εξέφραζε την εξουσία που βρισκόταν στα χέρια τόσο των θεών όσο και των ανθρώπων (κράτος - αρχή)

Μέσα από τη σύνδεση των δύο αυτών εννοιών εμφανίστηκε μια νέα μορφή διακυβέρνησης που στηριζόταν στο:

«κράτος» του «δήμου» → κυριαρχία των **πολιτών**

Ενήλικες, άνδρες, ελεύθεροι, Αθηναίοι

Απένειμε στις λαϊκές μάζες ένα πρωτόγνωρο/αδιανόητο ρόλο για τα δεδομένα της εποχής

Μέχρι τότε είχαν περιορισμένο βαθμό συμμετοχικότητας
(οι άρχοντες τους άκουγαν αλλά αποφάσιζαν οι ίδιοι)

Με τη Δημοκρατία τα κατώτερα στρώματα κατάφεραν για 1^η (και ίσως μοναδική) φορά να αποκτήσουν **όχι μόνο** πολιτική υπόσταση / δικαιώματα **αλλά και** το σκανδαλώδες δικαίωμα να:

- Αποφασίζουν
 - Νομοθετούν
 - Εξουσιάζουν
- δηλ. να συναπαρτίζουν το «κύριον» της πόλης

ΠΛΑΤΩΝΑΣ : Η δημοκρατία πολλαπλασιάζει την ισχύ των αδαών

Οδηγεί στην επικράτηση της «δόξας» (γνώμης) έναντι της «φιλοσοφίας» (γνώσης)

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: Προσπάθησε να βρει μια μέση οδό

Τη «μείξη» της αριστοκρατικής αρετής της γνώσης με την δημοκρατική δύναμη της γνώμης ώστε να παραχθεί το **βέλτιστο πολιτικό αποτέλεσμα**

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ

- οι άριστοι όφειλαν να κυβερνούν με τη συναίνεση του πλήθους
- το πλήθος μπορούσε να γίνει «άριστο» εφόσον διέθετε την **απόλυτη γνώση**

Ένα είδος πρακτικής σοφίας που προκύπτει από τον συνδυασμό της εκπαίδευσης με την εμπειρία

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ερώτημα 1

Πώς γεννήθηκε η Δημοκρατία;

3 ερμηνείες

1^η Γεωγραφική

Η θέση της Ελλάδας εμπόδιζε τη δημιουργία μιας ενιαίας κρατικής εξουσίας → ίδρυση αυτόνομων κοινοτήτων → μετεξελίχθηκαν σε δημοκρατίες

2^η Κοινωνική/ταξική

Οι δούλοι εξασφάλιζαν στους Έλληνες το απαραίτητο πλεόνασμα χρόνου και χρημάτων που είναι απαραίτητα για να συμμετέχει κανείς στα κοινά)

Οι δύο παραπάνω ερμηνείες μοιάζουν να μην είναι
πειστικές

Οι λόγοι που επικαλούνται χαρακτηρίζουν και
άλλες περιοχές ή λαούς που ωστόσο δεν
γνώρισαν ποτέ τη δημοκρατία

3^η Πολεμική/ στρατιωτική

Στα ομηρικά έπη οι μάχες γίνονταν μεταξύ ευγενών και ηρωικών μονομάχων που πλήρωναν οι ίδιοι για τον εξοπλισμό τους

Στη συνέχεια περάσαμε σε πειθαρχημένους/ενοποιημένους στρατούς → παρατάσσονταν σε γραμμές / σχημάτιζαν μια συμπαγή μάζα καλυπτόμενοι πίσω από την στρογγυλή ασπίδα → αλληλοεξαρτώμενοι / ισάξιοι πολεμιστές → μοιράζονταν από κοινού (ίσα) τα λάφυρα → κατάληξαν να κάνουν το ίδιο και με την πολιτική εξουσία

Και η τρίτη ερμηνεία μοιάζει να μην είναι
πειστική

Η αρχαία Σπάρτη – παρότι αποτέλεσε την τέλεια
«πολιτεία των οπλιτών»- δεν υιοθέτησε ποτέ
τη δημοκρατία

Ερώτημα 2^ο

**Γιατί λοιπόν γεννήθηκε η Δημοκρατία στην αρχαία
Αθήνα;**

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ: Κάθε κοινωνία ορίζει («θεσμίζει») ένα μάγμα φαντασιακών σημασιών στη βάση των οποίων ορίζεται («θεσμίζεται») και η ίδια

- **σημασίες** που προσανατολίζουν τις αξίες και τη δραστηριότητα των ανθρώπων
- αποτελούν τον κεντρικό πυρήνα των θεσμών της κοινωνίας
- δεν μπορούν να στηριχτούν, να δικαιολογηθούν ή να αναιρεθούν λογικά.

Στην αρχαία Αθήνα διακρίνουμε 4 τέτοιες βασικές σημασίες/κεντρικές ιδέες:

1. Η ερμηνεία που συνδέει τον αρχαιοελληνικό κόσμο με την αρμονία και το μέτρο αποτελεί μια ειδυλλιακή προβολή του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα η οποία είναι ιδιαίτερα «αφελής»

Nietzsche: οι αρχαίοι Έλληνες ήταν **επιφανειακοί λόγω του βάθους τους.**

Ο μόνος λαός που όχι μόνο γνώριζε τον τρόπο και τη φρίκη της ύπαρξης αλλά και κατάφερε να την εξωραΐσει – δηλ να την μεταμορφώσει- με τη βοήθεια της τέχνης

- («διασκεδάζω» = διασκορπίζω / πίσω από το κωμικό κρύβονται συνήθως οι πιο τραγικές ιστορίες...)

2. Ο άνθρωπος όπως και κάθε τι που τον περιβάλλει (θεοί, πράγματα, φαινόμενα, δυνάμεις) προέρχεται από το χάος – δηλ. έναν τερατώδη χώρο όπου κυριαρχεί το τίποτα, το κενό και το μηδέν.
3. Ο κόσμος αυτός ούτε δημιουργήθηκε ούτε ενδιαφέρεται για τον άνθρωπο και οι ολύμπιοι θεοί είναι απλά δυνατότεροι και όχι καλύτεροι (όπως ο χριστιανικός θεός) από αυτόν.
4. Ο άνθρωπος δεν διαθέτει κάποια εναλλακτική λύση καθότι η μεταθανάτια ζωή στον Άδη είναι πολύ χειρότερη από αυτήν πάνω στη γη.

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ / ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ζώντας λοιπόν σε έναν κόσμο που:

- Ξεχειλίζει από τραγικότητα και πόνο
- Συντίθεται και αποσυντίθεται από το Χάος
- Δεν διαφαίνεται μια ελπίδα εξωκόσμιας φυγής
- Δεν υπάρχει κάποιο θεϊκό χέρι να τον προστατεύει

Ο αρχαίος Αθηναίος συνειδητοποίησε πως:

Ό,τι είναι να γίνει, θα γίνει εδώ/ τώρα κι από τον ίδιο

Αν λοιπόν με την τέχνη κατάφερε να **«ωραιοποιήσει»** (και εν τέλει να δικαιώσει) την κόσμο (= κόσμημα/στολίδι), με τη δημοκρατία κατάφερε να τον **«πολιτικοποιήσει»**

Στο επίτευγμα αυτό συνέβαλε καθοριστικά και η **φιλοσοφία** η οποία είναι σιαμαία (δηλ αχώριστη) αδερφή της **δημοκρατίας**

προέκυψαν και οι δύο από την μήτρα της **αμφισβήτησης** απέναντι:

- στους νόμους,
- τους παραδοσιακούς θεσμούς,
- τις δοσμένες απαντήσεις,
- τις κληρονομημένες ιδέες και αντιλήψεις για τον κόσμο και τα κοινωνικά ζητήματα

Η αμφισβήτηση της αριστοκρατίας από τη δημοκρατία πήρε την μορφή φιλοσοφικών ερωτημάτων τα οποία εξαναγκάστηκαν από την **πολιτική ζωή** να πάει όλο και βαθύτερα

«Δεν διερωτάται απλώς: Ποιος άρχει; αλλά και: Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί το ποιος άρχει; Η συζήτηση προεκτείνεται, δηλαδή, στο θέμα της νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας και των πολιτικών καθεστώτων. Είναι δίκαιο να άρχουν οι ολίγοι ή οι πολλοί; Και τι σημαίνει δίκαιο; Συναντά επομένως την φιλοσοφική ερώτηση: Τι σημαίνει δίκαιο και τι δικαιοσύνη; Ερώτηση που έχει τον ίδιο χαρακτήρα με την αρχική φιλοσοφική ερώτηση: Τι και πώς είναι ο κόσμος;» (Καστοριάδης, *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*)

Η φιλοσοφία γεννήθηκε εντός και δια της πόλεως»

(Καστοριάδης, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*)

Με βάση τις 4 φαντασιακές σημασίες ο αρχαίος Αθηναίος πολίτης συνειδητοποίησε ότι είναι:

ελεύθερος (και συνάμα καταδικασμένος, καθότι δεν διαθέτετε άλλη επιλογή) **για να (1)** αναλάβει **οικειοθελώς (2)** ως άτομο το συλλογικό **χρέος (3)** που του αναλογούσε ...

Οι τρεις ιδιαιτερότητες

1. Θετική ελευθερία («για να») / αρνητική ελευθερία («από»)

ελευθερία του «Πολίτη»

ελευθερία του «δούλου»

2. «Οικειοθελώς» (πολίτης / βία/ Σωκράτης / κώνειο)

3. Χρέος / υποχρέωση / ο άνθρωπος γίνεται ημίθεος διαμέσου της προσφοράς του στην πατρίδα)

Η σημερινή πραγματικότητα ... (θέσεις και προβληματισμοί)

- «Η λεγόμενη κοινωνία δεν υπάρχει· υπάρχουν μόνο άτομα και οικογένειες» (Margaret Thatcher)
- «Είναι βαθιά απωθητική η ιδέα μιας κοινωνίας που το μόνο το οποίο την κρατά ενωμένη είναι οι σχέσεις και τα αισθήματα που προκύπτουν από το οικονομικό συμφέρον» (John Stuart Mill)
- «Δεν υπάρχουν συνθήκες ζωής που να μην μπορεί να συνηθίσει ένας άνθρωπος, ιδίως αν βλέπει να τις αποδέχονται όλοι γύρω του» (Leo Tolstoy)
- «Το να ζεις μέσα στις ανισότητες και την παθολογία είναι ένα πράγμα· το να το γλεντάς κιόλας, είναι τελείως διαφορετικό» (Tony Judt)

Η σημερινή πραγματικότητα ... (θέσεις και προβληματισμοί)

- «Τη σήμερον ημέρα νιώθουμε υπερήφανοι που είμαστε αρκετά σκληροί ώστε να προκαλούμε πόνο στους άλλους. Αν εξακολουθούσε να ισχύει μια παλιότερη γλωσσική χρήση, όπου το να είσαι σκληρός σήμαινε πως *άντεχες* τον πόνο και όχι ότι τον προκαλούσες στους άλλους, ίσως να το σκεφτόμασταν διπλά προτού να προκρίνουμε την αποτελεσματικότητα έναντι της συμπόνιας» (Tony Judt)
- «... η ροπή προς τη διαφωνία, την απόρριψη και την αντίρρηση, όσο οχληρή κι αν είναι όταν το παρατραβάει, αποτελεί την ίδια την ψυχή μιας ανοιχτής κοινωνίας ... Μια δημοκρατία διαρκούς συναίνεσης δεν θα παραμείνει για πολύ καιρό δημοκρατία» (Tony Judt)
- «Οι Έλληνες ήξεραν ότι η δημοκρατία δεν είναι πιθανό να υποκύψει στη γοητεία του ολοκληρωτισμού, του απολυταρχισμού ή της ολιγαρχίας. Είναι πολύ πιο πιθανό να υποκύψει σε μια διαστρεβλωμένη εκδοχή του εαυτού της» (Tony Judt)